

Samlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur

Årgång 143 2022

I distribution:

Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda H. Rugg

Berlin: Stefanie von Schnurbein

Göteborg: Åsa Arping

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Torbjörn Forslid

München: Joachim Schiedermaier

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anna Albrektson, Thomas Götselius

Tartu: Daniel Sävborg

Umeå: Maria Jönsson

Uppsala: Torsten Pettersson

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Niclas Johansson (uppsatser) och Karl Berglund (recensioner)

Biträdande redaktör: Marcus Axelsson

Inlagans typografi: Anders Svedin

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2023 och för recensioner 1 september 2023. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–42–1

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2023

randet av dessa i arkiv), nämligen *symbiosis* som i avhandlingen står för ”spilling over” eller spilla över, och ”sharing”, att dela, i betydelsen att rutiner och tekniker förs över från statsmakten till frimureriet och att dessa två organisationer därmed till viss del blev sammanlänkade, samt *mimesis*, i betydelsen av att frimureriet på flera sätt kom att efterlikna delar av statsmakten. Svenska Frimurare Orden kom att organiseras och styras som en stat (i staten) och här spelade det centrala frimurararkivet i Stockholm en viktig roll i skapandet av legitimitet och auktoritet. Kapitlet behandlar även den esoteriska kretsen kring hovet, i synnerhet hertig Karl, och det faktum att den esoteriska samlingen i frimurarordens arkiv i Stockholm gick från att ses som en källa till kunskap till att bli ett problem i takt med att esoterism kom att avfärdas i den allmänna världen och i förlängningen även inom frimureriet.

Det sista analytiska kapitlet, kapitel 6, ”Archives In-Between Facts and Fantasy” (283–338), problematiserar och analyserar Berndtsson ytterligare hemligheternas funktion i den frimureriska litteraturen, och visar på förändrade attityder inom frimureriet under 1800-talet gentemot det esoteriska, och det vi kan kalla ”the ancient wisdom narrative”. Kapitlet avslutas med en analys av ett antal icke-frimureriska skönlitterära verk som använder sig av frimureriet och dess hemligheter och arkiv som motiv.

Efter en sammanfattning (kapitel 7), avslutas avhandlingen med en diskussion (kapitel 8), där författaren återvänder till avhandlingens två frågeställningar: hur skapade frimurarna arkiv och hur skapade arkiven frimurare? De sammantagna svaren utgör det som författaren kallar frimurerisk arkivkultur. Den första frågan besvaras genom sex punkter: (1) ”Records preceded archival repositories”; (2) ”Centralisation was both cause and effect of record aggregation”; (3) ”There were significant administrative differences between the ‘two cultures’ of Freemasonry” (det vill säga det engelskspråkiga och det kontinentala frimureriet); (4) ”Archival techniques and paperwork skills spilled over into Freemasonry from other social spheres and were readapted” (i synnerhet när det gäller Svenska Frimurare Orden); (5) ”Practices of document collecting and record-keeping intersected in the establishment of masonic archives”; och slutligen (6) ”Around 1800 many masonic archives attained the function of data banks for organizational historiography” (347–349). Den andra frågan, hur arkiven skapade frimuraren, besvaras genom fem punkter: (1) arkiven blev till verktyg varigenom man gjorde åtskillnad

mellan invigda och oinvigda; (2) arkiven fyllde en viktig funktion i skapandet av identitet; (3) de hemligheter som förknippades med arkiven skapade frimureriska hemligheter som en idé eller diskurs; (4) samlandet av manuskript och dokument förstärkte föreställningar om maskulinitet och allvarsamhet; och slutligen (5) föreställningen om Frimurare Orden som ett arkiv i sig var viktig för skapandet av inre ordnar och hierarkier (349–351).

Avhandlingen är på många vis ett imponerande arbete. Berndtsson har inte bara lyckats sätta sig in i ett notoriskt svåröverskådligt forskningsområde (som frimureriet de facto är), utan han rör sig på ett elegant, initierat och kritiskt sätt i den relevanta fransk-, tysk- och engelskspråkiga forskningen på ämnet. Avhandlingen genomsyras av mycket god förtrogenhet med primärkällor kombinerat med analytisk skärpa och teoretisk medvetenhet. Det enda som jag hade velat se att Berndtsson hade utvecklat mer är diskussionen om tystlåtenhet (*secrecy*) och västerländsk esoterism, två centrala (och sammankopplade) begrepp, vilka dessvärre behandlas något svagare än andra centrala begrepp. Detta gör att det ibland blir svårt att förstå vad författaren avser med esoterism i en frimurerisk kontext (vad menas högre *hemlig* kunskap, egentlig?).

Trots den överväldigande mängd litteratur om frimureri som har publicerats från tidigt 1700-tal fram till idag, är det anmärkningsvärt att ingen tidigare på ett systematiskt vis har analyserat vikten av arkiv inom Frimurare Orden, och Berndtsson skall här ges beröm för att ha identifierat ett så betydande forskningsämne. *The Order and the Archive. Freemasonic Archival Culture in Eighteenth-Century Europe* är ett viktigt och betydande bidrag både till studiet av Frimurare Orden och skapandet av arkiv under 1700-talet.

Henrik Bogdan

Anna-Klara Bojö, *Att skriva gränserfarenheter. En studie i Åsa Nelvins och Eva Runefelts författarskap*. Göteborgs universitet, Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion. Göteborg 2021.

Anna-Klara Bojö inleder sin avhandling *Att skriva gränserfarenheter* med en ”snapshot” av de två behandlade författarskapen Åsa Nelvin och Eva Runefelt: de romandebuterade båda 1975 och samma år förväxlades deras fotografier i en artikel i *Veckojournalen*. Så började en ömsesidig vänskap som varade

fram till Nelvins självmord 1981, då den övergick i sorg, saknad och minnen. Det är poetiskt och effektivt på samma gång: härmed presenteras också materialet för undersökningen. Bojö skriver: "För en utomstående och i efterhand framstår förväxlingen i det närmaste som ett poetiskt förebud. Framför dem låg två författarskap som på olika sätt skulle komma att aktualisera frågor om identitetslöshet, främlingskap och gemenskap, och kanske framför allt frågor om *språkets* plats i relation till identitetslöshet, främlingskap och gemenskap. Framför dem låg också en vänskap som med tiden skulle komma att bli ämne för Runefelts skrivande." (10 f.)

Avhandlingens nyckelbegrepp är synligt redan i titeln, och det definieras samtidigt som studiens fokus formuleras för första gången på sidan 12: "Den här studien är centrerad kring en huvudfråga om att skriva gränserfarenheter. Begreppet gränserfarenhet (*expérience limite*) är Michel Foucaults beteckning för erfarenheter som på olika sätt faller utanför språkets gränser. [...] I avhandlingen fungerar gränserfarenheten som ett samlingsnamn för en rad olika erfarenheter vid språkets gränser som Nelvin och Runefelt försöker formulera och ge gestalt i sina texter [...]."

Huvudsyftet verkar således vara att med hjälp av Foucaults gränserfarenhetsbegrepp undersöka hur Nelvin och Runefelt försöker formulera och ge gränserfarenheten, det vill säga erfarenheten på eller rentav bortom gränsen till vad som inte går att språkligt gestalta, språklig gestalt i sina texter. Där efter presenteras två bisyften också, varav det första hänger intimt samman med huvudsyftet, medan det andra handlar om författarnas vänskapsrelation: "Jag vill även synliggöra den språkteoretiska problematik som både Nelvins och Runefelts litterära texter och metapoetiska reflektioner vittnar om, nämligen hur de i skrivandet kan ge språk åt erfarenheter som på olika sätt är vidhäftade språklöshet och tystnad. Studien uppmärksammar också Nelvins och Runefelts kollegiala relation och vänskap samt hur de två författarskapen vävs samman, inte minst i Runefelts skrivande till minne av Åsa Nelvin." (12 f.)

Nelvin och Runefelt placeras sedan in i en litteraturhistorisk kontext, samtidigt som Bojö härmed ger sig in i den litteraturhistoriegrafiska diskussionen om hur denna kontext bäst ska beskrivas, genom att de placeras vid sidan om den så kallade mittfåran. Här kan man ana ett tredje bisyfte med avhandlingen: "Genom att åter lyfta de språkteoretiska frågorna som postmodernismen aktualiserade

och därtill ifrågasätta bilden av ett skarpt brott mellan ett kvinnopolitiskt och estetiskt enkelt 1970-tal och ett mer språkteoretiskt och formmedvetet 1980-tal, framträder en annan litteraturhistorisk berättelse än den gängse." (19)

Under rubriken "Problemformulering" återfinns följande formulering av huvudsyftet som riktar sikten ännu mer på själva det språkliga arbetet: "I mina analyser försöker jag visa hur de två författarna arbetar med språket för att gestalta gränserfarenheter som får form i och med litteraturen." (24) Här följer sedan viktig information om avhandlingens forskningsfrågor: "Jag undersöker författarnas val av genrer och litterära grepp, och med blicken riktad mot språkteoretiska frågor uppehåller jag mig framför allt vid hur Nelvin gestaltar erfarenheter av vansinne, och hur Runefelt gestaltar bland annat den erotiska extasen, dödsögonblicket och döden." (24)

Nyckelbegreppet, Foucaults *expérience limite*, diskuteras på sidan 25 och framåt. Här hade Bojö, för att underlätta förståelsen och öka klarheten, kunnat utgå från det faktum att det vilar på ett slags paradox eftersom gränserfarenheten i fråga, trots att den initialt är språklös, ändå behöver ges språklig form för att alls kunna existera. Att ge den här gränserfarenheten en språklig form innebär, skriver Bojö: "ett sökande efter ett språk som försöker få nya erfarenheter att framträda i egen rätt. Frågan är hur det går till." (30) Och lite senare står det: "Det är genom att undersöka hur Nelvin och Runefelt gestaltar dessa gränserfarenheter som frågan om hur de kan tänkas språkliggöras ska försöka besvaras." (33) Möjligen kan detta ses som ett fjärde bisyfte med avhandlingen, ett syfte som vilar på antagandet att författare kan bidra med viktiga svar på filosofins frågor.

Detta antagande har sitt ursprung i Toril Mois postkritiska metoddiskussion, en diskussion som ligger till grund för den metod som Bojö själv ansluter sig till och använder sig av i sina analyser, och det Moi kallar för "att läsa filosofiskt", det vill säga "att litteratur kan läsas 'med filosofi' på ett sådant sätt att det innebär att författaren faktiskt skulle kunna ha något att säga filosofen." (36)

Jag ställer mig frågande till varför inte syften och frågor presenteras mer samlat och överskådligt och i nära anslutning till en mer handfast definition av och diskussion om nyckelbegreppet som också tar fasta på dess paradoxala premisser, i glipan mellan språklöshet och språktillblivelse. Som det nu är får man snarare leta sig fram i texten och lägga till olika

viktiga aspekter och förklaringar efterhand. För att öka tydligheten har jag därför med utgångspunkt i den information som avhandlingen ger vid handen, omformulerat och sammanställt syften och frågor så här:

Huvudsyfte: I analyser och med hjälp av Foucaults gränserfarenhetsbegrepp försöka visa hur de två författarna arbetar med språket för att gestalta gränserfarenheter som får form i och med litteraturen.

Bisyften: 1) (i direkt förlängning av huvudsyftet) Synliggöra den språkteoretiska problematik som både Nelvins och Runefelts litterära texter och metapoetiska reflektioner vittnar om, nämligen hur de i skrivandet kan ge språk åt erfarenheter som på olika sätt är vidhäftade språklöshet och tystnad. 2) Uppmärksamma Nelvins och Runefelts kollegiala relation och vänskap samt hur de två författarskapen vävs samman, inte minst i Runefelts skrivande till minne av Åsa Nelvin. 3) Genom att lyfta de språkteoretiska frågorna som postmodernismen aktualiserade och därtill ifrågasätta bilden av ett skarpt brott mellan ett kvinnopolitiskt och estetiskt enkelt 1970-tal och ett mer språkteoretiskt och formmedvetet 1980-tal, låta en annan litteraturhistorisk berättelse än den gängse framträda. 4) Genom att undersöka hur Nelvin och Runefelt gestaltar gränserfarenheter försöka besvara frågan (ursprungligen väckt genom läsning av Foucaults filosofi) om hur de kan tänkas språkliggöras.

Centrala forskningsfrågor: 1) Hur ser författarnas val av genrer och litterära grepp ut? 2) Hur gestaltar Nelvin erfarenheter av vansinne? 3) Hur gestaltar Runefelt bland annat den erotiska extasen, dödsögonblicket och döden? 4) Hur kan detta beskrivas språkteoretiskt?

Primärmaterialet är Nelvins roman *Tillflyktens hus, eller en f.d. inneboendes erinran* (1975) och hennes diktsamling *Gattet: sånger från barnasinet* (1981) samt samtliga av Eva Runefelts diktsamlingar plus ett antal av henne författade poetologiska texter. Avgränsningen är rimlig med tanke på studiens syfte och frågor.

Den tidigare forskningen består främst av Cristine Sarrimos och Marie Öhmans avhandlingar från 2000 respektive 2007, som behandlar Åsa Nelvins författarskap, samt Vasilis Papageorgious monografi från 2003 och Peter Lutherssons essä från 1990 om Eva Runefelts. Det råder alltså viss obalans, eftersom Nelvins författarskap är betydligt mer utforskat än Runefelts. Marie Öhmans *"Här kan jag äntligen tala"*. *Tematik och litterär gestalt-*

ning i Åsa Nelvins författarskap famnar hela författarskapet.

Bojö förhåller sig till det mesta som tidigare har skrivits, men ibland undrar jag om hon inte ligger närmre de tidigare rönen än vad hon själv vill göra gällande. Låt mig ta exemplet med Åsa Nelvin och den litteraturhistoriska kontexten. Om Sarrimo skriver in Nelvins *Tillflyktens hus* i sjuttioåtlets självbekännelsegenre men som parodisk variant, vilket gör att genren både utvidgas och undermineras inifrån, är Öhmans syfte att i stället fokusera på Nelvins egenart som författare varför hon snarare läser romanen som ett existencialistiskt manifest. Båda dessa, sinsemellan olika, tolkningar bekräftar på sätt och vis, åtminstone indirekt och tillsammans Victor Malms från ett motsatt håll, Bojös tes om att det skarpa brottet mellan sjuttioal och åttioal i själva verket var en konstruktion som går att ifrågasätta.

Därmed är det inte sagt att vare sig de två tidigare eller för den delen Bojös bidrag till Nelvinforskningen inte skiljer sig åt, för det gör de. Bojös förslag är att både *Gattet* och *Tillflyktens hus* på olika sätt först och främst gestaltar vansinnet. Jag återkommer till denna och andra tolkningar senare, men först några ord om teori och metod samt en sammanfattning av de olika analyskapitlen.

Den teoretiska begreppsapparaten är mycket eklektisk, vilket delvis är en konsekvens av valet av den postkritiska metoden. Därmed blir det teoretiska perspektivet ibland vidgande, fördjupande och berikande, ibland förminskande och förvirrande på grund av att de olika infallsvinklarna riskerar att överskugga varandra. Låt mig börja med nyckelbegreppet från Foucault, sedan säga något om metoden inspirerad av Toril Moi med flera, för att därefter säga något kort om övriga teoretiska begrepp som tas i bruk i analysen.

Också i definitionen av nyckelbegreppet gör Bojö ett eklektiskt urval av övriga teoretiska uttolkare av begreppet innan hon snävar in sig på vad det är i det som har varit särskilt användbart för henne i just den här studien.

Det ligger i sakens natur att ett begrepp som ska försöka fånga vad som befinner sig bortom gränsen för det helt greppbara, inte bara försöker beskriva det undflyende utan också är undflyende och svårt att ringa in. Efter att ha slagit fast att det både är svärdefinierat och motsägelsefullt men inte desto mindre användbart för att närmare förstå hur relationen mellan erfarenheter och språk tar sig uttryck i Nelvins och Runefelts texter, redogör Bojö för de

aspekter i detta begrepp som hon funnit särskilt fruktbara för avhandlingens frågeställning. Den främsta källan som pekats ut är en ofta citerad intervju av Trombadori från 1978 som finns återgiven i den engelska volym tre av *Essential works* med titeln *POWER*. Men också Jan Stolpes översättning från 2018 av Foucaults ”Tanken utanför” (”La pensée du dehors” från 1966) tas i bruk.

Gränserfarenheten är enligt Foucault så intensiv att den ”sliter subjektet från sig självt” så att subjektet därigenom ”frigör sig från sig självt” (25). Den kräver, som han uttrycker det, maximal intensitet och maximal omöjlighet på samma gång. Bojö skriver: ”När jag i den här studien använder begreppet gränserfarenhet är det för att fördjupa förståelsen av relationen mellan språk och erfarenhet i gestaltandet av i grunden språklösa erfarenheter i Nelvins och Runefelts författarskap. I samtalet med Trombadori förklarar Foucault att en gränserfarenhet är någonting som man gör helt ensam men kan göra fullt ut bara i den mån den undflyr ren subjektivitet så att andra också, inte precis kan upprepa den, men åtminstone möta den – och själva genomgå den”. En gränserfarenhet, säger Foucault också, är ”en fiktion: det är något man skapar själv, som inte existerade innan men som kommer att existera efteråt” (28).

Vidare skriver Bojö att gränserfarenheten trots att den initialt är språklös behöver ges språklig form för att alls kunna existera (28 f.). Så tolkar menar jag att gränserfarenheten blir själva språkliggörandet av det tidigare språklösa tillståndet. Och i så fall blir detta att skriva gränserfarenheterna, möjligen på ett omedvetet plan, paradoxalt nog, en meta-poetisk aktivitet, eftersom det handlar om att gestalta själva språkliggörandet av det språklösa. Det är mitt i denna paradox, i all sin omöjlighet och intensitet, denna glipa mellan språk och språklöshet, som begreppet verkar som metapoetisk kraft. Detta kunde ha förklarats tydligare från början.

Anna-Klara Bojös metod har, som redan nämnts, hämtat direkt ”inspiration i Moïss postkritiska metoddiskussion i *Revolution of the Ordinary. Literary Studies after Wittgenstein, Austin and Cavell* (2017)” (33). Den är besläktad med den övriga postkritiken, en långt ifrån enhetlig inriktning som egentligen bara har kritiken mot mistänksamhetens hermeneutik gemensam. Hit hör även Rita Felskis *The Limits of Critique* (2015), en kritik av kritiken som i den skandinaviska och förhållandevis teorifria kontexten med rätta har sagts slå in öppna dörrar – för att inte säga slå upp påhittade (öppnade) dörrar.

För Bojös undersöknings vidkommande innebär metoden, med Moïss egna formuleringar i artikeln ”The Adventure of Reading. Literature and Philosophy, Cavell and Beauvoir” (2011), som Bojö citerar ur, följande: ”att läsa filosofiskt” alternativt ”vara öppen för det äventyr som texten erbjuder”. Vidare förespråkas att litteratur läses ”med filosofi på ett sådant sätt att det innebär att författaren faktiskt skulle kunna ha något att säga filosofen”.

Bojö förklarar på så sätt varför och till viss del även hur hon har ”lätit litteratur och teori gå i dialog med varandra”, som hon skriver (36). Hon hävdar vidare att svaret på frågan om hur gränserfarenheter skildras inte står att finna i Foucaults teori. I stället har hon ”velat läsa Nelvin och Runefelt utifrån antagandet att de har något att säga filosofen Foucault i frågan om gränserfarenhetens språkliga uttryck.”

Genom att på detta sätt vända på mål och medel, ökar hon skenbart tyngden i de analytiska resultat som studien siktar mot. Den här studien är, med egna Bojös ord, en studie ”som intresserar sig för hur Nelvin och Runefelt arbetar med språket för att få det att ge uttryck åt aldrig tidigare gestaltade gränserfarenheter” (152). Jag menar emellertid att greppet egentligen inte fungerar. I stället gör Bojö härmed både sina egna analyser och de två författarskapen en björntjänst, eftersom de omöjliga kan leva upp till kravet att vara så unika att de lyckas med något som ingen tidigare i litteraturhistorien någonsin har haft förmågan att formulera.

Däremot kommer analyserna med goda exempel, exempel som inte utesluter en massa andra möjliga exempel, på hur dessa gränserfarenheter faktiskt kan gestaltas, och det är sannerligen gott nog.

I sin analysmetod, som alltså enligt egen utsago innebär att låta ”litteratur och teori gå i dialog med varandra”, följer Bojö en sorts associativ princip, som innebär att en hel arsenal av olika slags begrepp plockas ur den eklektiska teorilådan. Hon räds inte ens att blanda Foucault med Merleau-Ponty, vilket hon argumenterar för med stöd i Mauro Carbone (135 f.). Och fenomenologin fungerar i vilket fall fint inte minst som ingång till Runefelts rika mått av sinnlighet och kroppslighet. Moï har inspirerat också till en del övriga teoretikers influenser på resonemangen, som Cavells om Wittgensteins begrepp livsformer till exempel. Felmans ut-sagor om skrivande och vansinne liksom Deleuzes analys av Melville och Sullivans affektteori flimrar förbi. Med mera. En mer lödig referens utgör Der-rida vars reflektioner om produktiva erosioner av

metaforer, det vill säga ett kreativt och drastiskt sätt att ge döda eller rättare sagt klichétyngda metaforer nytt liv inifrån, också visar sig vara fruktbara att applicera på Runefelts diktskapande.

Stilen är som redan antytt poetisk och essäistisk och när den fungerar som bäst är den både vacker och koncis på samma gång. Särskilt tacksam blir det när Bojös egen metaforik också den är både estetiskt förhöjande och vetenskapligt tydliggörande. Jag tänker till exempel på hur hon argumenterar för att Nelvin både imiterar och dränerar förlagan Södergran på mening eller när hon döper ett av delkapitlen om Runefelts senare poesi till ”Levande myter och kadaversk poesi”.

Avhandlingen består av sex kapitel varav det första är lika med inledningen och det sista utgör avslutande ord. Däremellan ryms två kapitel om Åsa Nelvins författarskap liksom två kapitel om Eva Runefelts författarskap.

I kapitel 2, ”Gränserfarenhetens språklöshet och uttryck – om *Tillflyktens hus, eller en f.d. inneboendes erinran*”, analyseras Nelvins debutroman från 1975 med fokus på vad Bojö menar är en gestaltning av den gränserfarenhet som vansinnet kan vara. Den första delen i romanen sägs vara laddad med tystnadens kraft och intensitet, medan de senare delarna förlorar i sprängkraft på grund av ett närvarande och reflekterande subjekt som gör det svårt för vansinnets språk att uttryckas. I slutet av kapitlet aktiveras den framträdande intertexten Carrolls Alice i underlandet i analysen, som avslutas med en betraktelse över fallmetaforens centrala plats i författarskapet.

I kapitel 3, ”Skriva ’istället för’ – om *Gattet: sånger från barnasinet*”, analyseras Nelvins postuma diktsamling *Gattet* från 1981 med fokus på vad Bojö också här argumenterar för är en skildring av vansinnets gränserfarenhet. I analysen används Deleuzes uttryck att skriva ”istället för” någon för att beteckna ett berättargrepp som ger författaren möjlighet att ge röst åt den som saknar en egen. Boken behandlas som en modern familjeelegi inspirerad av den antipsykiatriska rörelsen med den galna mostern Ästers tystnad i centrum.

I kapitel 4, ”Skriva med en kropp som inte känner språkets gränser – om Runefelts tidiga författarskap”, analyseras Runefelts fyra första diktsamlingar som publicerades mellan 1971 och 1986: *En kommande tid av livet*, *Åldriga och barnsliga trakter*, *Augusti* och *Längs ett oavslutat ögonblick*. Här aktualiseras Rilkes betydelse för Runefelt, inte minst vad gäller det poetiska seendets aktivitet, som en-

ligt Bojö i Runefelts tappning är ett seende med alla de kroppsliga sinnena. Bojö argumenterar för att Runefelts språkliggörande av gränserfarenheter är av såväl fenomenologisk som synestetisk karaktär.

I kapitel 5, ”Ur tystnaden, in i tystnaden – om Runefelts senare författarskap”, analyseras Runefelts senare diktsamlingar, särskilt *Mjuka mörkret*, *I djuret* och *I ett förskingrat nu* som publicerades mellan 1997 och 2007. Temat är sorgens och dödens centrala plats i Runefelts senare lyriska produktion. Under rubriken ”Vänskapens elegi” behandlas dikter och texter till och om den döda vännen Nelvin, men tyngdpunkten i kapitlet ligger dels på ett mytiskt stoff, dels på vad Bojö benämner som likdikter och kadaversk poesi. Här undersöks hur de döda, i lyrisk form, får både röst och kropp, vilket enligt Bojö sker med ett slags negativ fenomenologi.

I avhandlingens sjätte och sista kapitel, ”Avslutande ord”, sammanfattar Bojö resultaten genom att argumentera för att såväl Nelvin som Runefelt kan sägas lyckas ge språklig form åt språklöshet och tystnad och därmed gestalta vad Foucault anger som en gränserfarenhet. Möjligen bekräftar *Tillflyktens hus* det omöjliga i projektet medan *Gattet* synliggör och gestaltar den galna mostern Ästers tystnad. Runefelt, menar Bojö, använder sig i den tidigare poesin av språkets sinnliga arsenal på ett sätt som överskrider språkets egna gränser, medan hon i den senare ger röst och kropp åt både tystnadens och dödens negation.

Avslutningsvis vill jag diskutera fyra för mig centrala tolkningsfrågor som väckts under umgänget med avhandlingen. De första två rör båda författarna och handlar om deras inbördes likheter respektive deras eventuella (gemensamma och/eller särskilda) unicitet. De andra två rör Åsa Nelvins vansinnesmatematik respektive Eva Runefelts dödsmatematik.

En gemensam nämnare till både stil och tematik som jag tycker att Bojö delvis bortser från, menar jag är författarnas orfiska drag, som Marie Öhman kallar det hos Nelvin. Bojö utreder Orfeusmytens betydelse för Runefelts poesi, men hon uppehåller sig främst vid objektet Eurydikes död i relation till sångens kraft. I själva verket menar jag att myten om kroppens sönderslitande – och trotsandet av Orfeus egen – död, varur han reduceras till ett enligt Gullberg ”Sjungande huvud”, är väl så central, inte minst hos Runefelt.

Nelvin och Runefelt är varken de första eller sista författarna som gestaltar vad Foucault menade var gränserfarenheter. Foucault själv, filosof men också

författare, kommer med egna bud. I den meningen är de alltså inte unika. Tvärtom skriver de mer eller mindre aktivt in sig i en lång tradition av tidigare mer eller mindre orfiska författare, och det gör dem inte mindre intressanta utan mer. Hos Nelvin lyfter också Bojö fram arvet från Kafka och Sartre liksom hon visar på vad hon kallar dränningen av Carroll och Södergran. Här saknar jag motsvarande traditionslinje kopplad till Runefelts författarskap, med undantag för Rilke, poeternas poet, vars betydelse betonas (även om jag menar att det inte bör reduceras till seendets aktivitet som sådant utan också handlar om en influens från vad Rilke kallade ting-dikter och, återigen, Orfeusmytens betydelse). Den synestetiska tekniken har gamla anor och bruket av oxymoroner påminner om Francesco Petrarca, bara för att ta två exempel på fenomen som hade kunnat förankras i en litteraturhistorisk kontext.

Bojö övertygar mig inte riktigt om att det verkligen är vansinnet som Nelvin skildrar i *Tillflyktens hus* och i *Gattet*. Bojö menar att det först är i den andra delen av romanen som Nelvin misslyckas att skildra vansinnet, eftersom en reflekterande röst ges utrymme i denna. Jag menar att vansinnet inte heller skildras i den första delen. På ett ställe mimas där en fylla, men inget vansinne härmas. Tvärtom är subjektet också här närvarande, sammanhängande, reflekterande – visserligen naket och konkret men ändå adekvat. Däremot ger de kommenterande partierna om N i tredje person bränsle till en kritisk diskussion om vansinnet som sådant. Vansinnet som definition kan sägas diskuteras och kritiseras, men det skildras inte, som jag ser det.

I *Gattet* är diktjaget den vuxna vars minnen är så levande att det blir ett med sitt forna jag, den lilla flickan som är fokalisator, och i kraft av sin starka sensitivitet, lever hon i sin tur sig livligt in i den galna mostern Ästers föreställningsvärld. Här håller jag med Bojö om att det blir ett sätt att, med hjälp av den vuxnas levandegjorda minnen, tala "i stället för" den galna röst som inte själv kan uttrycka sig. Men eftersom vi aldrig lämnar det sensitiva barnets blick på världen, träder vi heller aldrig på riktigt in i någon galen föreställningsvärld. Tvärtom blir mostern Ästers perspektiv det rimliga, medan det är världen runtomkring henne som framstår som tokig. Återigen handlar det, menar jag, snarare om en kritik av vad galenskap anses vara och mindre om att skildra vansinnet som sådant.

Bojö övertygar mig inte heller om att dödste matiken hos Runefelt, som så starkt präglas av en

vägran att släppa taget om döda kroppar, en önskan att samla ihop de skingrade likdelarna för att bevara dem för alltid, främst handlar om sorg. Eller jo, det är klart det är en sorts sorg, men det är ingen enkel sorg utan en komplicerad, ambivalent och melankolisk sorg. Som jag ser det är denna sorg till sitt innersta väsen en stark melankoli, som fungerar så mycket mer effektivt som kreativ motor än en sorg som kan bearbetas, processas, smältas ner och sjunka undan. "Lamentatio" betyder också klagosång snarare än sorgesång, som Bojö översätter det med. När Bojö går i dialog med Papageorgiou, är jag böjd att hålla med honom om att Runefelt, genom att omfamna döden, ger plats åt den i det liv som får sista ordet. Bojö menar i stället att Runefelt lyckas ta sig över till dödens sida om gränsen, och skriva därifrån, från ett ingenting och ingenstans.

En och annan tryckfelsnissie har letat sig in i texten och på några ställen står det varken där det ska vara vare sig, och egna där det ska vara egen eller eget. Men det är randanmärkningar på saker som lätt kan åtgärdas.

I sina känsliga och lyhörda analyser av de litterära texterna uppnår Bojö vad hon har föresatt sig och besvarar därmed också sina forskningsfrågor. Som jag påpekat hade hon kunnat precisera sitt syfte och sina frågor från början samt städa och renodla något i sin teoretiska begreppsapparat för att öka tydligheten i argumenten. Jag är inte överens med henne om alla enskilda tolkningar, men det är ju som det ska vara. Bojö har bidragit med ny och angelägen forskning såväl om de båda författarskapen som i frågan om hur gränserfarenheter litterärt kan tänkas språkliggöras.

Anna Smedberg Bondesson

Ellen Frödin, *Sakernas sammanhang. Om ting, människor och materiella relationer hos Henry Parland, James Joyce och Virginia Woolf*. Ellerströms. Lund 2022.

Ellen Frödins avhandling *Sakernas sammanhang*, med undertiteln *Om ting, människor och materiella relationer hos Henry Parland, James Joyce och Virginia Woolf*, handlar om litterära texter, saker och ting, samt relationerna dem emellan. Och den ifrågasätter hur vi vanligen tänker, och har tänkt, om människan, hennes skapelser och alla de andra ting hon lever bland. I spåren av det senaste halvseklens filosofiska destabiliseringar av gränserna mellan